

Número especial de *Finisterra: Revista Portuguesa de Geografia*
 «Barcelona(s)»¹, XLV (90), 2010
 Lisboa: Centro de Estudos Geográficos, 213 p.

L'any 1994, *Finisterra: Revista Portuguesa de Geografia* va dedicar un número al sector terciari, en el marc de les transformacions econòmiques i socials que havien tingut lloc a les aglomeracions urbanes. Els casos d'estudi es van centrar a Barcelona i a Lisboa. La recerca geogràfica deixava clara la urgència de comprendre la dinàmica de la capital de Catalunya en el procés d'internacionalització de la seva base productiva. Aquesta qüestió té relació amb els processos de transformació de l'economia mundial que s'observen a finals del segle passat i que s'accentuen al segle XXI, amb la qual cosa s'acceleren fenòmens de metropolitanització. Així s'explica per què l'any 2010 aquest tema roman central en la investigació geogràfica i *Finisterra* torna a interessar-s'hi, de manera que presenta un número dedicat al tema «Barcelona(s)» —títol influenciat per *Barcelonas*, de Manuel Vázquez Montalbán (1990).

Els articles publicats en el volum XLV (90) de *Finisterra* aborden aspectes de les transformacions recents que el «model Barcelona» ha provocat en el desenvolupament urbà durant i després de l'èxit de les intervencions del projecte olímpic de 1992. Els subtemes que estructuren el número constitueixen reflexions crítiques al voltant de les polítiques i de les estratègies econòmiques i socials, les polítiques d'urbanisme, transport, territorials i de patrimoni, estimulades pel planejament estratègic de Barcelona i amb implicacions per a la ciutat i l'àrea metropolitana.

La modalitat de «pla estratègic» sorgeix a Barcelona l'any 1988 i constitueix un referent d'anticipació d'un nou model de

gestió urbana, una font inspiradora per a moltes ciutats d'arreu del món. El model Barcelona va ser promogut com el d'una ciutat compacta de les dècades de 1980 i 1990, però la densitat a la qual el model fa referència és la de la ciutat municipi, atès que estudis i estadístiques demostren que l'aglomeració barcelonina ha avançat de tal manera en l'espai que avui correspon a una urbanització dispersa, amb tipologies d'habitatge de baixa densitat en què la realitat ha superat els ideals de tècnics i polítics.

Aquesta expansió de l'àmbit metropolità, basada en les baixes densitats i en patrons d'especialització funcional i d'estandardització del paisatge urbà és l'objecte de l'article de Cebollada i Miralles-Guasch. Observant l'estructura territorial desigual derivada de la utilització intensiva del transport individual, els autors analitzen les diferències entre l'espai central de Barcelona i la perifèria metropolitana. Afirment que, en tot el procés d'expansió urbana de Barcelona, s'hi observa un retard entre les noves necessitats de les poblacions i l'oferta de transport públic metropolità, amb la qual cosa es creen espais d'exclusió social i laboral, que afecten especialment els més pobres, la gent gran, el jovent i les dones. Les àrees suburbanes registren una manca de multifuncionalitat en la seva vida quotidiana i això és fruit de la inadaptació de les polítiques públiques per invertir en aquests processos urbanístics poc sostenibles. La mobilitat sostenible és, doncs, un problema pendent de resoldre en la Barcelona metropolitana, així com la segregació social generada per les desigualtats associades amb les mobilitats suburbanes.

1. Traduït de l'original portuguès per Maria Prats Ferret.

Una crítica en sintonia amb l'anterior és la que extreuen Díaz-Cortés i Garcia-Ramon en l'anàlisi de la quotidianitat en els espais públics de la regió metropolitana de Barcelona. Els autors es proposen definir el concepte d'espai públic. D'entre les visions del que és (o podria ser), fan referència al seu important paper en la integració i la cohesió socials, però també criden l'atenció sobre la discriminació i la marginalitat que hi poden tenir lloc. És justament des d'aquesta perspectiva que Díaz-Cortés i Garcia-Ramon estudien un espai públic de Terrassa, ciutat situada a l'àrea metropolitana de Barcelona: la plaça de Ca n'Anglada. L'enfocament es fa des de la geografia feminista i els estudis culturals, que tant han contribuït a construir les geografies de la quotidianitat i de la memòria, i amb un enfocament fortament empíric i de treball de camp.

El paisatge social de Ca n'Anglada és un bon argument per repensar el desenvolupament de la perifèria barcelonina, fragmentada i segregada. Preocupacions com les intervencions socials, la vida diària de les famílies i una sensibilitat especial envers la quotidianitat de les dones es manifesten en els primers passos de l'arquitecte català Ricardo Bofill. És sobre una polèmica obra seva que gira l'article d'André i Rousselle, partint de l'argument que aquest projecte representa una «estratègia social creativa» en el context d'una metròpoli innovadora. Les autores presenten els conceptes que donen suport a l'argument que exposen i, per fonamentar la seva anàlisi, recorren a la tècnica de l'entrevista i a la realització d'un qüestionari adreçat als residents.

Conscients de les oportunitats que Barcelona proporciona a la innovació social, André i Rousselle presenten un estudi de cas a Sant Just Desvern (àrea metropolitana de Barcelona), que s'estructura entorn d'un edifici residencial, el Walden-7, que simbolitza una

«ciutat jardí en l'espai», un projecte col·lectiu i idealista inspirat en la natura. El Walden i els seus residents han superat diverses crisis amb un marcat sentit de la solidaritat i una forta intervenció pública, i avui és considerat un edifici *flagship* de Barcelona. Les autores detallen les raons de per quin motiu, en el context dels contratemps del Walden-7, ens trobem davant una «estratègia social creativa», que no es limita a l'obra i que abasta el sentit comunitari, identitari i de pertinença.

Justament sobre el tema de les identitats, Mendizàbal ofereix una visió apassionada de la formació de la identitat del barri de Gràcia, en altres temps una vila de les proximitats de Barcelona. Mendizàbal emmarca aquesta reflexió en l'àmbit dels estudis culturals en geografia i es refereix a la discussió de conceptes importants i recorrents, com ara la identitat, el lloc i la territorialitat. En el context de Barcelona, la història posa de relleu l'especificitat de la formació d'aquest barri com un exemple de manteniment d'una identitat particular dins d'una gran metròpoli.

Argumentant sobre el desenvolupament de la ciutat de Barcelona, el seu procés d'industrialització i de densificació poblacional, l'autor ofereix una lliçó de geografia, cultural, social i històrica, i explica la tradició obrera i catalanista de Gràcia, com un exemple de la gran diversitat de la composició actual de la població de la ciutat de Barcelona. Aquest és un cas en què l'evolució d'un barri (Gràcia) evoca el valor de la centralitat de la ciutat, de la seva requalificació i la capacitat d'atraure residents nous tot mantenint, però, l'estructura i la coherència urbanes i la cohesió social.

Una visió crítica de l'urbanisme recent de Barcelona la trobem en l'article de Cruz i Martí-Costa, en el qual es fa referència, d'una banda, a la falta de sensibilitat social de

l'Administració pública i a l'escassa atenció a les necessitats i a les reivindicacions dels residents i, de l'altra, a la tendència recurrent d'adaptació del territori a les necessitats del capital, oblidant el patrimoni industrial i la identitat de la ciutat.

El planejament estratègic conduït pels poders públics a Barcelona té dèficits i per això troba obstacles que ressonen en les plataformes de mobilització ciutadana. Ens trobem, així, davant de conflictes socioterritorials que Cruz i Martí-Costa il·lustren bé, a través del moviment conegut com «Salvem Can Ricart». El recinte de Can Ricart era un antic espai industrial del Poblenou que, afectat per la crisi del model *fordista*, va anar acollint algunes petites empreses i desenes de tallers d'artistes instal·lats en els antics edificis industrials. Aquest solar, juntament amb les construccions antigues i les ocupacions recents, va incloure's en un pla urbanístic conegut com a 22@, que va implicar la destrucció quasi total d'aquest espai.

Barcelona és, de fet, una ciutat que, al segle XXI, procura afirmar-se com a creativa. Barcelona s'associa fàcilment a nocions com ara *cultura* i *creativitat*, trets distintius i particulars. Pareja-Eas-taway reconeix que hi ha moltes persones que ja l'anomenen «la ciutat dels prodigis», «la ciutat de les mil cares» i «la ciutat dels arquitectes». L'autora suggereix que el coneixement i el capital humà són factors essencials per al desenvolupament de les ciutats creatives: el treballador creatiu, amb talent i qualificacions elevades, és una peça essencial en la transformació econòmica de les ciutats i, per tant, de la competitivitat que assolixen. Més enllà de la recerca de talent associat als sectors creatius, com a forma d'accedir a l'economia del coneixement, Barcelona va jugar la carta de la cultura, un altre eix central del creixement econòmic i la competitivitat

de la ciutat. D'altra banda, Barcelona es presenta com una «marca» i un producte cultural.

Casellas, Dot i Pallarès-Barberà hi aborden les estratègies que, desde 1980, les ciutats en competència utilitzen per «vendre un espai», crear visibilitat exterior i mantenir una imatge atractiva. Assenyalen el turisme com a motor de l'economia local de Barcelona (com a mínim des dels Jocs Olímpics), una eina per convertir-la en un atractiu internacional per a fires i congressos, destinació de companyies aèries *low-cost* i creuers pel Mediterrani. Passant revista a les actuacions de regeneració recents, els autors es fixen en la crisi de l'economia espanyola de 2008, que va introduir tendències i desafiaments nous. Les bases del model anterior de creixement depenen de la urbanització del sòl, del crèdit, de l'elevat consum i del creixement de la immigració, que amenacen el futur del sector turístic de Barcelona. L'any 2010, el repte de mantenir el nivell d'èxit promocional a què ha arribat la ciutat és, com a mínim, preocupant.

Finalment, la secció d'articles acaba amb un epíleg d'una figura clau de la geografia espanyola (i de la crítica al model Barcelona). A través d'una pregunta, «Què ha fallat a Barcelona?», Horacio Capel, en aquest article, ens ofereix una reflexió profunda i extensa sobre les transformacions de la ciutat i se'n qüestiona el model recent de construcció. Centrant la seva crítica en els protagonistes del model Barcelona, les seves conseqüències i la seva actuació, crida l'atenció sobre la necessitat de comptar amb nous comportaments polítics, marcs renovats i una actuació territorial diferent.

Al final del número 90 de *Finisterra*, s'hi presenten dues ressenyes (*Proyecto BCN: estratègies urbanas - geografias colectivas* i *El modelo de Barcelona: un examen crítico*), realitzades, respectivament, per Aurindo i Abrantes.

L'objectiu del número 90 de *Finis-terra* és discutir els processos de transformació d'una metròpoli innovadora que haurà de reinventar el seu model de desenvolupament. Fins als nostres dies, aquesta ciutat ha demostrat que és capaç de fer front a tots els obstacles, però el desafiament més gran que trobarà serà el de suturar i integrar el territori metropolità. Lisboa té en això una oportunitat d'aprendre.

Referència bibliogràfica

VÁZQUEZ MONTALBÁN, Manuel (1990). *Barcelonas*. Barcelona: Empúries.

Margarida Queirós
Universidade de Lisboa
Instituto de Geografia e Ordenamento
do Território
margaridav@campus.ul.pt

POLI, Corrado (2009)

Città flessibili: Una rivoluzione nel governo urbano
Torí: Instar Libri, 235 p.
ISBN: 8846101065

Tenen cap futur les petites i mitjanes ciutats europees en un món globalitzat de grans poblacions i d'àrees metropolitanes? La resposta que trobem en el llibre de Corrado Poli que presentem és que no només les ciutats europees tradicionals tenen futur en un món canviant i conflictiu, sinó que, en les condicions actuals, si cap urbs vol tenir un futur digne, aquesta s'ha de «reconvertir» en ciutat petita o mitjana a l'estil que coneixem i que estimem a Europa.

Aquesta afirmació pot semblar sorprenent, perquè hi ha molta literatura acadèmica que argumenta precisament tot el contrari. A hores d'ara, ens hem acostumat a la legitimitat d'arguments que identifiquen i que celebren la capacitat creativa, econòmica i social de les grans conurbacions urbanes de països desenvolupats, com les que trobem tant en el continent nord-americà com en els països asiàtics emergents. De fet, el model de les grans regions metropolitanes domina amb força tant l'imaginari d'acadèmics, com els mitjans de comunicació i els polítics locals. Així doncs, com s'explica la reivindicació de la ciu-

tat petita i mitjana com a model que cal seguir en les propostes urbanístiques de futur?

Per entendre aquesta afirmació, ens hem de situar en el l'àmbit cognitiu del qual parteix l'autor. En primer lloc, Poli argumenta que, al segle XXI, ens hem situat ja en el que anomena un *món postglobal*. És a dir, el procés de globalització en què s'estableixen estretes interconnexions entre territoris llunyans, tant a nivell de flux de població com de finances, productes, serveis i idees, és ja un fenomen consolidat. Podem discutir-ne avantatges i inconvenients, possibles tendències i dinàmiques, però el procés ja està acabat. De fet, no només està acabat, sinó que ja ha entrat en crisi. La present crisi econòmica només en seria una manifestació. En aquest sentit, la crisi actual és generada per l'entrada en un període marcat per una creixent problemàtica ambiental, energètica, política i ètica, que es manifesta, per exemple, en els problemes d'un urbanisme descontrolat i grandiloqüent pel que respecta al consum territorial, que és incapaç de donar resposta als problemes que genera,